

//Государство и право. 1995. № 1. 33. Тодыка Ю.Н., Яворский В.Д. Выборы народных депутатов Украины: конституционно-правовой аспект. Учебное пособие. Х., 1998. 34. Смоленский М.Б. Конституционное право России: Экспресс-справочник для студентов вузов. Ростов н/Д., 2001. 35. Козлова Е.И., Кутафин О.Е. Конституционное право Российской Федерации: Учебник. М., 1996. 36. Югов А.А. Правовые основы публичной власти в Российской Федерации: монография. Екатеринбург, 1999. 37. Государственное право буржуазных и освободившихся стран: Учебник /Под ред. Б.А. Стародубского, В.Е. Чиркина. 3-е изд. М., 1986. 38. Конституционное право. Энциклопедический словарь /Отв. ред. С.А. Авакьян. М., 2000. 39. Конституційне право зарубіжних країн: Навч. посібник /За заг. ред. В.О. Ріяки. 2-е вид. К., 2004. 40. Арановский К.В. Государственное право зарубежных стран: Учебное пособие. М., 2000. 41. Конституционное право зарубежных стран. Учебник /Под общ. ред. М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо, Л.М. Энтина. М., 2001. 42. Путкарадзе Н.Г. Избирательная система в условиях развития политического плюрализма: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1993. 43. Князев С.Д. Очерки теории российского избирательного права. Владивосток, 1999. 44. Ковальчук О.Б. Вибірчий процес в Україні: Автореф. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 – конституційне право. Одеса, 2003. 45. Конституция Азербайджанской Республики // Конституции государств Европы: В 3 т. Т. 1 /Под общей ред. Л.А. Окунькова. М., 2001. 46. Конституция Республики Албания // Конституции государств Европы: В 3 т. Т. 1 /Под общей ред. Л.А. Окунькова. М., 2001. 47. Конституция Грузии // Конституции государств Европы: В 3 т. Т. 1 /Под общей ред. Л.А. Окунькова. М., 2001. 48. Конституция Швеции // Конституции государств Европы: В 3 т. Т. 3 /Под общей ред. Л.А. Окунькова. М., 2001.

Надійшла до редакції 20.09.05

О.Д. Тихомиров

КОМПАРАТИВНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА МЕТОДОЛОГІЇ ЮРИДИЧНОЇ КОМПАРАТИВІСТИКИ

Актуальність осмислення компаративного підходу обумовлена тим, що у складній і різноманітній правовій реальності перспективи юридичної науки пов'язуються, у першу чергу, з удосконаленням її методології, що повною мірою відноситься до порівняльного правознавства і особливо до юридичної компаративістики як сучасного етапу його розвитку.

Проблеми випереджального розвитку методології властиві не тільки юриспруденції, але й іншим наукам. Серед напрямків розвитку методології науки виділяється компаративний підхід у широкому значенні, який останнім часом особливо активно розробляється майже у всіх гуманітарних дисциплінах, а це, природно, істотно розширює потенційні можливості його використання в юриспруденції. Наукове визнання компаративного підходу і його методологічний потенціал дозволяють припустити, що незабаром він займе в структурі методології науки місце однопорядкове зі структурним, функціональним, системним, синергетичним та іншими загальнонауковими підходами соціально-гуманітарних наук.

Значення методології юриспруденції обумовило увагу вчених-юристів, зокрема її філософські проблеми досліджувалися Д.А. Керимовим [1], А.А. Козловським [2], С.І. Максимовим [3], Л.В. Петровим [4], загальнометодологічні питання порівняльного правознавства М.М. Марченко [5], Ю.А. Тихомировим [6], О.Л. Лисенко [7], Л.А. Луць [8], О.Ф. Скакун [9] та іншими вченими.

В даній статті розкриваються філософсько-правові аспекти компаративного підходу як основи методології юридичної компаративістики, його співвідношення з іншими методологічними підходами і методами постнекласичної науки.

Як відзначається в науковій літературі, методологія науки, методологія юриспруденції і методологія окремих юридичних наук співвідносяться як загальне, особливе і одиничне, тому кожна юридична дисципліна трансформує загальнонаукові методи, поняття і системи знань згідно з властивостям домінуючих методів і природи свого предмета. Однак юридичні науки, що ґрунтуються на певному методі, особливо відповідальні за розробку його теоретичних і прагматичних аспектів, причому у взаємозв'язку з іншими методологічно спорідненими науками.

Юридичні компаративні дослідження в сучасних умовах не можуть бути успішно проведені без використання методологічного і теоретичного потенціалу не тільки юридичних або компаративних наук, але й філософії, соціології, політології, культурології, антропології, філології і багатьох інших гуманітарних наук, у тому числі напрацьованих ними теорій і практики використання компаративного методу (порівняльно-політичного, порівняльно-економічного, порівняльно-психологічного і т. д.).

Виходячи із цього, розробка методології юридичної компаративістики припускає адаптацію загальнонаукової компаративної методології до особливостей предмета юридичної науки, у результаті чого створюється теоретична складова методології юридичних наукових досліджень, яка потім деталізується, конкретизується стосовно до особливостей предмета юридичної компаративістики, а також інших юридичних наук.

Особливість методології юридичної компаративістики проявляється саме в тому, що вона адаптована як до предмета юридичної науки, так і предмета власне компаративного методу (подвійна трансформація загальної методології науки). Інакше кажучи, методологія юридичної компаративістики формується у взаємодії (діалозі) юридичної і компаративної наук у просторі їх «загального і різного». Тому, адаптуючи загальнонауковий компаративний підхід до особливостей предмета юридичної науки, юридична компаративістика розробляє методологічний арсенал засобів і правил застосування компаративного методу в інтеграції з іншими науковими методами, однак компаративний метод при цьому

є основним, а використання інших методів обумовлене і підпорядковане його потребам. Так, у предметному аспекті однією з філософсько-методологічних проблем юридичної компаративістики є зіставлення різних правових парадигм, типів мислення, теорій, концепцій і тощо, виявлення в них загальна і особливого, а також розробка методології такого дослідження. Такі дослідження проводяться у філософії права, теорії держави і права, історії вчень про державу і право, що, безсумнівно, правомірно, але тільки юридична компаратологія, здійснює їхнє співставлення не як окремих самодостатніх предметів досліджень, а виходячи з їхнього місця, значення, ролі, положення в правових та інших реально-ствях різних країн, інших соціумів.

Методологія юридичної компаративістики являє собою складне і багатопланове утворення, яким охоплюються: проблеми структури юридичного компаративного наукового знання взагалі і особливо його теорій, концепцій; тенденції виникнення, функціонування і зміни наукового знання, а також його класифікації, типології тощо; понятійний апарат юридичної компаративістики і її наукова мова; структура і склад компаративного підходу та інших наукових методів, застосовуваних у юридичній компаративістиці та інші складові. Виходячи із взаємозв'язку різних по природі компонентів методології юридичної компаративістики, її структура може бути відбита й іншою подібною схемою (горизонтальна структура), що складається: з домінуючого світогляду, типу наукового мислення, філософських і інших підстав, загальнонаукових і частковонаукових парадигм, методологічних підходів, теорій і інших наукових знань, потенційно можливих і використовуваних методів, методик конкретних юридичних компаративних досліджень.

Вищий рівень методології юридичної компаративістики становлять світогляд, тип домінуючого наукового мислення, наукові парадигми, які багато в чому визначають вибір наукових теорій, методологічних підходів і методів проведення юридичних компаративних досліджень.

У безпосередній залежності від парадигм знаходяться методологічні підходи і предметні теорії, причому цей вплив здійснюється не тільки за рахунок ідеалів, норм, правил досліджень, що містяться в парадигмі, але й їхніх предметних положень. Оскільки методологічний підхід містить у собі різноманітні наукові знання і методи, певним чином пов'язані між собою, їх можна підрозділити на предметні (змістовні), до яких належать ліберальний, демократичний, гуманістичний, природно-правовий, інформаційний та інші, і власне методологічні — компаративний, діяльнісний, аксіологічний, психологічний, структурний, функціональний, системний, синергетичний та інші.

З огляду на різноманіття зв'язків компаративного методу з іншими методами, вони об'єднуються в юридичний компаративний підхід до дослідження правових явищ, який варто відрізнити від випадків використання компаративного (порівняльного) методу, прийому, операції мислення в інших загальнонаукових методах (підходах), де компаративний метод має інструментальне, вторинне, підлегле основному методу значення.

Компаративний підхід включає компаративний метод як інваріант різних модифікацій арсеналу методів правових досліджень на різних рівнях їхньої абстрактності або узагальності: загальних методів (приймів, операцій) мислення вищого рівня, які використовуються не тільки в науковому пізнанні, але й у практичній діяльності (практичному пізнанні), де порівняння розглядається як одна з універсальних операцій поряд з аналізом, синтезом; загальнонаукових методів, які використовуються всіма науками (у свою чергу розділяється на порівняльно-теоретичний і порівняльно-емпіричний, порівняльно-структурний, порівняльно-функціональний і т.д.); частковонаукових методів, притаманних окремим групам наук (порівняльно-психологічні); спеціальних методів, які властиві окремій науці (наприклад, метод ідентифікації в криміналістиці).

У світі викладеного вище основою методології юридичної компаративістики є компаративний підхід як єдність і взаємоперетворення компаративного методу і інших методів науки, а також її різних компонентів.

Серед компонентів методологічного підходу один або декілька методів є домінуючими, основними, а всі інші підпорядковані їм, залежні від них, мають допоміжний, інструментальний характер. Так, наприклад, у науці історія держави і права домінуючим є історичний метод, який припускає вивчення реальної історії держави і права як складових суспільства, у їхньому конкретному різноманітті, виявленні історичних фактів, і на цій основі відтворення історичного процесу, що розкриває логіку, закономірності їхнього розвитку. Теорії держави і права більше властиві змістовні методологічні підходи, засновані на певних теоріях права.

Компаративний підхід ґрунтується на компаративному методі, який безпосередньо не обмежується тільки порівняльним методом, але охоплює інші методи, взаємозалежні з ним. Досить традиційним для порівняльного правознавства і інших юридичних наук є використання двох методів, один із яких порівняльний, а другий – якийсь інший науковий метод: історичний (порівняльно-історичний), логічний (порівняльно-логічний), генетичний (порівняльно-генетичний) і т. д. Однак є достатні підстави розрізнити у таких синтетичних підходах основний і допоміжний методи. Так, у наведених вище варіантах порівняльний метод є допоміжним, а

інші методи – основними. У той же час у науці є приклади використання і історико-порівняльного, логіко-порівняльного, ціннісно-порівняльного та інших подібних методів. Розходження тут не у термінах, а в співвідпорядкованості методів, яка визначається цілями дослідження і сферою наступного використання його результатів.

У компаративному підході для забезпечення його методологічного потенціалу використовується розмаїття прийомів мислення, філософських, загальнонаукових, окремонаукових, спеціальних наукових методів. Як правило, одні методи складають передумови, умови, засоби для використання іншого методу, який, підпорядковуючи своїм особливостям, перетворює їхній зміст. У ході юридичних компаративних досліджень інші методи, теорії, концепції, принципи використовуються для виділення і вивчення різних предметів, їхніх властивостей, а тим самим для забезпечення самого процесу зіставлення, тому вибір цих методів, визначення послідовності їхнього застосування і сполучення залежить від цілей дослідження, наступного використання його результатів. Своєрідність співвідпорядкованості методів, особливості використовуваних теорій і понять, а також предмета дослідження, припускає побудову системи послідовних цілеспрямованих дій, які поєднуються поняттям «дослідницька діяльність». Наукові методи, як вже відзначалося, являють собою як би «цеглинки» або «інструменти» методологічних підходів, а основними елементами методу є: знання, принципи, правила, прийоми, способи і засоби. Різноманіття методів, які складають компаративний підхід, їх «набір» і своєрідність становища в ньому визначаються не тільки особливостями цих методів і компаративного методу, але й природою досліджуваних об'єктів.

Ще більша залежність змісту компаративного підходу від цих факторів, проявляється в конкретному юридичному компаративному дослідженні, яке є основною формою одержання знань про правову реальність. Його методика охоплює всі етапи дослідження, на кожному з яких використовуються різні групи методів: виявлення наукової проблеми; висування гіпотез та їхньої теоретичної розробки; первинної перевірки, критики і оцінки гіпотез; створення програм та інструкцій для проведення дослідження; проведення безпосередніх досліджень, збору і обробки отриманих даних, порівняння запропонованих гіпотез із даними дослідження; формулювання невирішених питань і виявлення труднощів, дослідження яких вимагає постановки нових завдань.

Використання компаративного підходу може здійснюватися науками різного рівня, що в поєднанні з особливостями їх предмета і методології дає підстави виділити відповідні рівні його використання: фундаментальними теоретичними і історичними на-

уками (філософією права, теорією держави і право, історією держави і права, історією вчень про державу і права, соціологією права); нормативними юридичними науками (науками міжнародного, конституційного, адміністративного, цивільного, трудового права тощо); прикладними юридичними науками (кримінологією, наукою про оперативно-розшукову діяльність тощо).

Виходячи з викладеного, до основних шляхів удосконалення методології юридичної компаративістики можна віднести: організацію і проведення юридичних компаративних досліджень методологічної спрямованості; підвищення уваги до необхідності проведення таких досліджень із боку науково-дослідних установ, навчальних закладів та інших суб'єктів; розширення мережі журналів, збільшення кількості досліджень і публікацій по цьому напрямку; проведення конференцій, симпозіумів, семінарів по проблематиці компаративних досліджень за участю представників різних наук; активізацію світоглядних і філософських досліджень підстав юридичної компаративістики; використання вітчизняною юридичною компаративістикою закордонного досвіду, його критичне осмислення, розробку правил, процедур і механізмів його адаптації до особливостей української юридичної компаративістики; розробку методології вивчення в компаративному аспекті своєрідності й унікальності правового розвитку України та інші.

Запропонована теоретична схема методології юридичної компаративістики дещо абстрактна внаслідок того, що зроблено спробу охопити значний обсяг явищ, які, як правило, не досліджувалися, і вимагає подальшого уточнення і конкретизації. Зокрема, істотно важливим представляється на основі такої схеми розробити методологію: юридичної компаратології; юридичних компаративних досліджень іноземного, міжнародного і регіонального права; юридичних компаративних досліджень у рамках окремих юридичних наук тощо.

Список літератури: 1. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). М., 2001. 2. Козловський А.А. Право як пізнання: Вступ до гносеології права. Чернівці, 1999. 3. Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления: Монография. Х., 2002. 4. Петрова Л.В. Фундаментальні проблеми методології права: філософсько-правовий дискурс. Х., 1998. 5. Марченко М.Н. Сравнительное правоведение. Общая часть. Учебник для юридических вузов. М., 2001. 6. Тихомиров Ю.А. Курс сравнительного правоведения. М., 1996. 7. Лисенко О.М. Порівняльне правознавство як наука та його місце в системі юридичних наук: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01/ Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2001. 8. Луць Л.А. Європейські міждержавні правові системи: загальнотеоретична характеристика: Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01/ Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. К., 2005. 9. Скакун О.Ф. Правова система України на правовій карті світу: Наук. доп. Х., 2004. 10. Рекомендации международной научно-теоретической конференции «Проблемы методологии современного правоведения». К., 1996

Надійшла до редакції 21.11.05